

Fahrudin Rizvanbegović

LIRIZAM KAO OBILJEŽJE KNJIŽEVNOSTI U BISERU

Kriza *Behara* nakon poznatog razlaza, a poslije smjenjivanja i nominalnog urednika Šemsi-bega Salihbegovića i faktičnog Muse Ćazima Ćatića, odlukom vlasnika Adem-age Mešića, na prelaz 1907. u 1908. godinu bila je kriza društvene i političke provenijencije, ali i dubinska kriza stvaralaštva, a vjerovatno je to bio i jedan od prelomnih momenata u razvoju bosanskomuslimanske književnosti. Generacija pisaca što je napustila *Behar* još u šestoj i sedmoj godini njegova izlaženja, najveća je ona koja je na idejnim i strukturalnim stvaralačkim osnovama bila potpuno profilirana. Uspon i obnova što je Ćatić napravio u godištu svoga urednikovanja ponajprije će biti rezultat ličnog zračenja pjesnikova i najava jednog novog senzibiliteta naše književnosti. "Ono što je za prvo godište predstavljala književno impozantna i stimulatívna ličnost Safvet-bega Bašagića, dajući mu ton i pečat i izvjesnu poetsku rezonancu svojom obilnom i kvalitetnom saradnjom, to je za osmo godište bila stvaralačka ličnost Muse Ćazima Ćatića, za omladinu boemski romantična i poetski magična i privlačiva", reći će Muhsin Rizvić u svojoj historiji ovog perioda¹. S tim magnetizmom, a s već objavljenim pjesmama, u *Beharu* i drugdje, što će se kao zbirka pojaviti tek 1914. s karakterističnim naslovom *Pjesme od godine 1900-08* kod agilnog i poduzetnog Muhameda Bekira Kalajdžića, Ćatić je došao u Mostar za urednika Bisera. Ambicija vlasnika, koji je oko lista okupio grupu poletnih muslimanskih pisaca, kulturnih radnika i prosvjetitelja, bila je da se *Biser* vrati na pozicije narodnosnog utjecaja na Bosanske Muslimane što ga je nekada imao *Behar*. Redakcija je list, u uvodnom tekstu Riječ-dvije o pokrenuću *Bisera*², tretirala kao poučno-zabavni, koji će ponajprije prosvjećivati jer je "našem narodu prečde duševno prosvjetljenje i usavršenje, nego li prazna politika koja - unaprijed budi rečeno neće u našem listu mjesto imati". *Biser* je zaista nastojao da ide za tom orijentacijom, ali a dobrom mjerom proklamirane didaktičnosti. Međutim, osjećajući da mu je uloga i u književnosti da vrati jedinstvo poljuljano i u *Beharu* i *Gajretu* ovaj list će biti otvoren za sve

---

1. Muhsić Rizvić, *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887.-1918.*, 2 izd, Sarajevo 1990., str. 196. Opširnije vodjeti u: M. Rizvić: *Behar*, književno-istorijska monografija, Sarajevo 1971., str. 321 - 359.

2. *Biser*, 1 / 1912.-1913., 1, str. 1.

književne generacije. Ta otvorenost omogućila je da *Biser* u književnoj povijesti odigra izuzetnu ulogu mosta, na kome će biti Ćatić, između generacije Bašagića i Mulabdića, s jedne, i generacije, što je započela s Hamzom Humom, s druge strane. Sama činjenica da je Kalajdžić za urednika *Bisera* postavio Musu Ćazim Ćatića od prvorazrednog je značaja ne samo za profiliranje lista, nego i za okončanje perioda što ga zovemo književnim preporodom, a na čijem je Ćatić vrhuncu. Tako je list bio otvoren i u njemu saradivali pisci različitih orijentacija i profila, ipak, a naročito od devetog broja iz februara 1913, otkad se pojavljuje Ćatić kao urednik, *Biser* ima onu lirsku orijentaciju koja karakterizira ovog pjesnika. (Karakteristična je činjenica da u njemu ipak nisu saradivali ni Bašagić ni Osman-Aziz). Ta lirski nota što je donosi Ćatićev krug, da ga tako nazovem, označit će prevladavajući novost u našoj bosansko muslimanskoj književnosti i biti sastavnica starije romantične književne generacije čiji su reprezentanti Bašagić, Đikić, Karabegović i Š. Sarajlić prema generaciji Hamze Hume, a poslije Skendera Kulenovića i Maka Dizdara, o čemu su pisali Muhsin Rizvić, Midhat Begić i, u najnovijem predgovoru ontologije Muslimanska poezija XX vijeka, Enes Duraković³.

Iako je Ćatić bio već afirmiran pisac, lična i pjesnička kriza u kojoj ga je zatekao poduzetni Bekir Kalajdžić kad je po njega potegao u Tešanj i doveo ga za urednika *Bisera*, te strogost kojom ga je tjerao da radi⁴, izvanredna je činjenica u književnosti i kulturi Bosanskih Muslimana. Ćatić je za tu godinu i po, kako svjedoči književna povijest, uredio više nego za sve godine ovoga stvaranja. Prevodilački rad, književna kritika, ali, i iznad svega, kvalitet pjesničkog stvaranja u razdoblju *Bisera* (oko 50 objavljenih pjesama, od kojih su sve najbolje nastale ovdje) osigurava mu ono mjesto u bosanskomuslimanskoj književnosti koje danas s pravom zauzima. Ćatićeva uloga u mostarskom razdoblju od značaja je i iz još jednog razloga: stvorio je krug, kao pjesnik još ranije, a kao urednik sada, koji bi se svakako mogao zvati njegovim imenom. Taj Ćatićev krug lirizma što je nastao na liniji njegova simbolističkog otklona od starije romantične poezije najavio je pripremao jednu novu stiletiku i poetiku što će se oglasiti prvom zbirkom *Nutarnji život* Hamze Hume. Iz tog kruga posebno treba istaknuti Jusufa Tankovića, Fadila Kurtagića i Muniba Osmanagića - Narcisa, čiji će se književni putevi, nestankom Ćatića,

---

3. M. Rizvić; *Musa Ćazim Ćatić - između erotike i mistike*, u: Ispod i iznad teksta, Sarajevo, 1969. Prenapregnuta čulnost kao opsesija izraza, predgovor *Sabranim djelima* Hamze Hume 1-6, Sarajevo 1976, knj. 1. M. Begić, *Nepostojeća zbirka*, djela 5, Sarajevo 1988., str. 235.

4. A. Isaković, *Musa Ćazim Ćatić u Mostaru*, u: *Neminovnost*, Tuzla 1987., str.8.

zapravo ugasiti poput Tanovićeve, ili će ih progutati politički angažman poratnog razdoblja, poput Kurtagićeve.

Ćatić u fazi *Bisera*, a to važi i za njegov književni krug mladih saradnika, nikad nije do kraja i bez rezerve pripada simbolističkom i kraja impresionističkom pokretu, u što nas uvjerava poznato, nadahnuto Ujevićevo svjedočenje⁵. U njegovoj poeziji, pa i u ranijoj fazi, nalazi se i ona osobina bosanskomuslimanskih pisaca koja čvrsto stoji na poziciji svoje orijentalno-islamske civilizacije podloge i istovremeno, u zreloj fazi Preporoda, iskoračuje u evropski krug lirike. Ujević je to sasvim jasno iskazao: "Ćatić je u ono vrijeme među *matoševcima* s kojim se družio bio potpuno usamljen, izolovan. Jer, matoševci ili nematoševci (kako hoćete) oni su bili u tome času artiste i dekadenti a Ćatić, ako hoćemo da budemo iskreni nije bio ni jedno ni drugo, jer je bio kudikamo od njih bliži tipu narodnoga pjesnika i prirodnoga čovjeka, osobito isprva. Filozofija njihova, uzeta približno, kod nekih možda i podsvjesno bila je simbolistička; filozofija Ćatića bila je filozofija Orijenta filozofija arapske poezije i kulture koja je došla do procvata, a imala u sebi nečeg realističkog".⁶ Ovaj Ujevićev uvid označio je problem koji dominira bosanskomuslimanskom literaturom, a karakterističan je i za Ćatićev krug oko "Bisra". Jusuf Tanović je odmah krenuo artizmom impresionizma i simbolizma i već u prvom broju lista u pjesmi u prozi *Najljepša stranica neispisana*⁷ traži izraza kojim bi iskazao svoj lirski program. Demon što će sve sanje pjesnikove rastjerati na kraju pjesme vidrićevske je inspiracije, ali ne i nadahnuća. Tanovićevo traganje kroz pjesme u *Biseru* se nastavlja, pa u *Akordu bola*⁸ prepoznamo leksik i formalnu dotjeranost ćatićevskog (i posredno matoševskog) daha, ali i onaj oslon na realnost što je kod njegova matora otkriva Ujević. Međutim, osim vala impresionizma i simbolizma što je ovog, osim Ćatića najagilnijeg pjesnika Bisera, pojavljuje se i kod njega jedan, istina artificijelan i u dalekom predosjećanju, nagovještaj onoga što će Humo uspjjeti iskazati. Taj predosjećaj mladog Tanovića samo je kolebanje između slučenih iskoraka i ostvarenja, ali leksika, posebno morfema, još čvrsto drži ovog mladog pjesnika i uz bašagićevski iskaz.⁹ Tanovićeve pokušaji da se otrgne i napravi odlučan iskorak, kao u *Pjesmi momenta*¹⁰

5. M. Rizvić, *Bosansko - muslimanska književnost...*, str. 251.

6. Tin Ujević, Musa Ćazim Ćatić, *Novi Behar*, 10 / 1936.-1937., 1 / 3, str. 8-13, 4 / 5, str. 46-50, *Sabrana djela*, II, Tešanj, 1968., str. 244-266.

7. *Biser*, I, str. 9

8. *Biser*, I, str. 11

9. *Biser*, I, str. 268-269

10. *Biser*, II, str. 37

ostali su samo želja. Je li te pokušaje sputavao sam *Biser* možemo naslućivati, a činjenica je da je nastojanje da se u list probije lirika koja nosi jedan novi senzibilitet (o čemu svjedoči odgovor redakcije Faiku u T.¹¹ O prijedlogu Mustafe Čelića Gazanfera da napiše ogled o Baudelaireu, a to je isto uredništvo Čeliću odgovorilo, koji broj ranije, da je njegov prikaz Charlesa Bauarea poslalo na pregled Matošu). Sve to samo je dokumenat o stanju previranja u lirici i među pjesnicima što su saradivali u Biseru. No, bez obzira na suzdržanost redakcije prema demonijačkom i tragičnom doživljaju svijeta, ipak se novi lirski senzibilitet probija. Pa i u onim Tanovićevim pjesmama koje imaju rodoljubni ili socijalni podtekst nasljeđen od Kranjčevića (*U krvavoj noći, In memoriam tirano, Na razboju, Plač robinje, Vjetar*) probija se u leksici naročito taj novi izraz koji će omogućiti pojavu Hamze Hume i prisiliti nas da govorimo o veličini malenih i u ovom slučaju. Osim Tanovića, kao najplodnijeg saradnika (sa 23 pjesme u *Biseru*, što je mogla biti mala zbirka) i poslije Fadila Kurtagića, istina sa svega 4 pjesme, i Muniba Osmanagića sa 7, pa i Mirhaba Karšikovića, ta je poezija otvarala jedan novi senzibilitet. Baš ovaj senzibilitet sigurno će biti uticati i na obznanje Skendera Kulenovića desetak godina kasnije, 1926, s onim malim sonetnim vijencem *Ocvale primule*, baš te ćatićevske, *biserovske*, posredno, matoševske inspiracije.

Paralelno sa spominjanim pjesnicima čija je uloga zaista promicateljna, piše cijeli niz stihotvoraca u tradiciji već dosegnutog i izraza, i ideje, i strukture.

Nepravедno bi bilo ne spomenuti i saradnju žena pisaca stihova u Biseru. Svakako da je najznačajnija Nafija Sarajlić sa proznim medaljonima nazvanim *Teme*, ali u oblasti stiha javljaju se Šefika Nesterin-Bjelovac, žena Hifzije Bjelevca i Zilkida Tuzlanka, koje pišu u duhu sentimentalne pozije ašiklija i sevdalija iz minulog perioda ili, poput Bjelevčeve, pseudosentimentalnog žala za prošlim vremenima, (kao u pjesmi *Na razvalinama dvora Ali-paše Rizvanbegovića*).¹² Međutim, stvaranje koje je promicalo bosanskomuslimansku književnost u periodu Bisera porodilo je najbolja ostvarenja Muse Ćazima Ćatića i njegova kruga i učvrstilo proces oslobađanja izraza i strukture od pojednostavljenog sevdahlijskog i baladičnog tona predhodnog perioda. Kad se 1919 pojavila zbirka Hamze Hume *Nutarnji život*, pa žestoko, svojim ekspresionističkim vizijama i slobodnim stihom, naglo za krenula tok ove književnosti, moglo je nakratko izgledati da će baš jedan Mostarac prekinuti evoluciju te litera-

---

11. Poruke i odgovori uredništva, Faiku u T, *Biser*, II, str. 256

12. *Biser*, II, str. 280-281.

ture, bez obzira što se danas ispod skrame dominirajućeg ekspresionističkog izraza nazire i tradicija, naročito jasna na području morfemskog i sintagmatskog. Ipak, kad se 1924. pojavila zbirka *Grad rima i ritmova*, pokazalo se da cjelokupna stilematika iz perioda *Bisera* sa lirizmom kao glavnim obilježjem sada bogatijim za onu avanturu što karakterizira zbirku *Nutarnji život*, i nije bila bez ozbiljnijeg traga. Povratak je bio samo zalet, baš kao što je proslav S. Kulenovića *Ocvale primule* zapravo baštinjanje faze Biserove lirike Ćatićeve kruga. Ontogeneza što ju je morao proći Ćatić, ali i Humo i Kulenović u svom razvoju, zapravo je bila pomak na liniji što je sebi preporodni val zacrtao. Nijedan od spominjanih pjesnika, a ni kasnijih nije mogao a da se ne utemelji na civilizacijsku vezanost za islamsko-orijentalnu osnovu i evrpska lirika dostignuća. Kad god je taj dvostruki temelj iznevjeren, kad se išlo samo na jednu osnovu bio je to zapravo rukavac što će se vratiti matici. *Biserova* uloga u toj matici razvoja bosanskomuslimanske lirike nije mala, zapravo je nesumnjiva.

Lyric Features as the Characteristic of Literature in the *Biser*

Perhaps the owner of the *Behar* Ademaga Mešić was not even aware what he did when he fired the nominal editor of *Behar* Šemsibeg Salihović and the real editor Musa Ćazim Ćatić. This act would gain in importance somewhat later on. The entrepreneurial and agile Muhamed Bekir Kalajdžić went as far as to Tešanj in order to bring to Mostar Musa Ćazim Ćatić as the new editor for *Biser*. Ćatić had already proved himself as the editor of *Behar*. During the period of one and a half years as the editor of *Biser*, Ćatić would do more than he had ever done in his entire creative period. He also created something new in our parts that can be understood as, with some reservations, the so-called *Circle of Musa Ćazim Ćatić*. He was also the link between the older generation of authors such as Edhem Mulabdić and Safvet-beg Bašagić and the new, emerging generation with Hamza Humo as its leader. Musa Ćazim Ćatić as a peculiar person of his times and his poetical expression would foster the lyrical features of our type in Bosnia and Herzegovina. This lyrical type leaned on Matoš. It also gave birth to one of our greatest poets Skender Kulenović, who did not hide that he had been inspired on the *Biser* source. The lyrical features as one of the main characteristic of *Biser* would be particularly visible in the poetical collection *Ocvale primule* /The Shed Primroses Blossoms/. Tin Ujević would point out the lyrical style of Musa Ćazim Ćatić. In addition to the lyrical poets from the *Biser* Circle, such as Hifzi Bjelevac, Hamza Humo,

Fadil Kurtagić and others, several poetesses would also emerge. The most renowned among them were Nafija Sarajlić, Šefika Nesterin Bjelevac and others. Nevertheless, the lyrical qualities of Musa Ćazim Ćatić's type and circle would reach its culmination in the person and work of Hamza Humo.